

Tämä artikkeli on kirjoittajan lopullinen versio artikkelista, joka on julkaistu Kosmopolis-lehdessä.

Kotilainen, Noora & Susanna Hast (2021): Suomi ja kriittisen militarismitutkimuksen tarve. *Kosmopolis*, 51(4), 27–45.

Suomi ja kriittisen militarismitutkimuksen tarve

Noora Kotilainen & Susanna Hast

Esittelemme kriittistä militarismitutkimusta (engl. *Critical Military Studies*) ja tutkimuksellisia näkökulmia suomalaiseen militarismiin ja militarisaatioon. Pohdimme, millaisia ilmentymiä militarismi ja militarisaatio saavat Suomessa, ja hahmottelemme mahdollisia tulevan tutkimuksen suuntia. Pyrimme herättämään keskustelua suomalaisen yhteiskunnan militarisaatiosta, sotilaallisen vallan koskemattomuudesta sekä ekseptionalistisesta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Tuomme esiin tarvetta kriittiselle militarismitutkimukselle avoimemman ja monipuolisemman sotilaallista valtaa koskevan keskustelun ja tutkimuksen edistämiseksi. Esittelemme lyhyesti kansainvälisen tutkimuksen kenttää, ja tuomme esiin muutamia teemoja, joiden kautta militarismin tutkimusta voi lähestyä. Näitä ovat arjen militarisaatio, sodan brändäys, asekauppa, sukupuoli ja ihmistä laajempi näkökulma.

Avainsanat: kriittinen militarismitutkimus, militarismi, sota, Suomi, turvallisuuspolitiikka

Johdanto

Esittelemme tässä artikkelissa kriittistä militarismitutkimusta (engl. *Critical Military Studies*) sekä tutkimuksellisia näkökulmia suomalaiseen militarismiin ja militarisaatioon. Pohdimme, millaisia ilmentymiä militarismi ja militarisaatio saavat Suomessa, ja hahmottelemme mahdollisia tulevan tutkimuksen suuntia. Militarismilla viittaamme sotilaallisten arvojen vaalimiseen yhteiskunnassa ja militarisoitumisella niihin prosesseihin, joissa sotilaalliset arvot, uskomukset ja käytännöt vahvistuvat niin sotilas- kuin siviiliasioissa (ks. Enloe 2007; Golzález ym. 2019; Basham & Bulmer 2017). Haluamme kirjoituksellamme herättää keskustelua suomalaisen yhteiskunnan militarisaatiosta, sotilaallisen vallan koskemattomuudesta sekä ekseptionalistisesta asemasta yhteiskunnassamme. Tuomme esiin tarvetta kriittiselle militarismitutkimukselle Suomessa avoimemman ja monipuolisemman sotilaallista valtaa koskevan keskustelun ja tutkimuksen edistämiseksi.

Suomalaista militarismia ylläpitää sekä asevelvollisuusarmeija merkittävänä sotilasinstituutiona että sodan muisto ja muistelu. Sotilaallinen valta ulottuu myös laajemmin yhteiskuntaan, jota militarisoitumisen käsite pyrkii kuvaamaan ja tuomaan näkyväksi. Militarisoituminen prosessina ja sen seurauksena vahvistuva militarismi näkyvät yhteiskunnassa monella tasolla: väkivallan pitämisenä ratkaisuna turvattomuuteen, maskuliinisuuden ja feminiinisuuden vastakkainasetteluna, voimankäytön ihannointina, sotavoimien erityisasemana, suuria julkisia varoja vaativina

hävittäjähankintoina ja ulkomaanoperaatioina sekä sodan pelon ylläpitämisenä. Militarismissa sotilaallinen ja siviilitila erotetaan toisistaan, ja tähän erotteluun perustuu sotilaallisen toiminnan ja sotilaan erityisasema yhteiskunnassa. Militarismista kertoo myös se, että sotilaallinen valta käsitetään usein itsestäänselvyytenä, ja kriittinen keskustelu asevoimista, niiden vallasta, sotilaallisten arvojen ja käytäntöjen yhteiskunnallisista vaikutuksista on Suomessa vaimeaa. Puolustusvoimat on sekä näkyvä osa yhteiskuntaa että samalla piilotettu, salassa pidettävä ja 'ulkopuolisten' ulottumattomissa.

Militarisoituminen näkyykin Puolustusvoimien ja maanpuolustuksen kysymysten yhteiskunnallisessa erityisasemassa: usein nämä aiheet asettuvat kriittisen arvioinnin yläpuolelle. Militarismia kyllä kritisoidaan, mutta se tapahtuu politiikan marginaalissa, kuten kansalaisjärjestöissä (esim. Aseistakieltäytyjäliitto, Sadankomitea, Suomen Rauhanpuolustajat) sekä kulttuurin ja taiteen aloilla. Vakiintuneita oletuksia sodasta, aseellisen puolustuksen ja sodankäynnin normeista ei kuitenkaan yleisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa kyseenalaisteta. Aseelliseen puolustukseen liittyvät kysymykset eivät ole kaikilta osin julkisia eikä Suomessa käydä laajaa kriittistä keskustelua maanpuolustuksen kysymyksistä ja niihin liittyvästä päätöksenteosta. Keskustelu asevoimiin ja maanpuolustukseen liittyvistä asioista on usein yksi- puolista, jopa vaientamiseen pyrkivää. Sotilasinstituutioiden ja aseellisen maanpuolustuksen normin kriittinen tarkastelu koetaan usein epäisänmaalliseksi. Vallitseva poliittinen kulttuuri ja keskustelukulttuuri, jossa asevoimiin ja sotilaalliseen valtaan liittyvät asiat asettuvat kritiikin yläpuolelle ja erityisasemaan, on ongelmallinen yhteiskunnallisten perusarvojen, yhden- vertaisuuden ja avoimuuden sekä demokratian toteutumisen kannalta. Tämän vuoksi tarvitaan suomalaisen yhteiskunnan militarisaation ja sotilaallisen vallan ilmentymien kriittistä akateemista tutkimusta ja avointa keskustelua.

Militaristisen Suomen tutkimus

Suomessa sodan muisto koskettaa laajasti. Ajatus toisen maailmansodan sankarillisesta "torjuntavoitosta" elää vahvana ja linkittyy ajatukseen itsenäisyydestä ja kansallisesta olemassaolosta. Sota näkyy ja vaikuttaa yhteiskunnassamme niin poliittisissa keskusteluissa, kulttuurituotteissa kuin yhteiskunnallisissa rituaaleissa. Meillä on yksi Euroopan viimeisiä asevelvollisuusarmeijoita, ja pakollinen asevelvollisuus koskee vain miehiä. Tälläkin hetkellä, samalla kun kulttuurista ja koulutuksesta leikataan, puolustusmenoihin kaavaillaan suuria korotuksia ja valmistellaan historian suurinta miljardien asekauppaa, jota yksikään eduskuntapuolue ei kyseenalaista.

Akateemisesti sotaa ja sotavoimiin liittyviä asioita sekä turvallisuuspolitiikkaa tutkitaan Suomessa muun muassa sotatieteellisen tutkimuksen, rauhantutkimuksen, kansainvälisen politiikan, historian tutkimuksen ja sosiologian piirissä. Puolustusvoimien alaiseen Maanpuolustuskorkeakouluun sijoittuvan sotilassosiologian piirissä kerrotaan tutkittavan humanistisin ja monitieteisin välinein asevoimia yksilöiden ja ryhmien näkökulmasta, asevoimien sisäistä toimintaa sekä asevoimia yhteiskunnan osana.¹ Maanpuolustuskorkeakoulussa tutkitaan

¹ <https://www.sotilassosiologia.fi/8>; <https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/>

sotaa sotatieteellisesti, mutta sotatieteellisen turvallisuustutkimuksen painopiste on pitkälti ”tulevaisuuden uhkakuviissa ja Suomen puolustusjärjestelmän kehittämisessä”²; toisin sanoen tutkimus vahvistaa aseellisen maanpuolustuksen normia ja pyrkii hyödyttämään kansallista puolustusta. Maanpuolustuskorkeakoulussa aseellista voimankäyttöä tai sotilaallisia arvoja ja käytäntöjä ei kyseenalaisteta, tutkimuskohteeseen suhtaudutaan pikemminkin teknisellä ja pragmaattisella kuin kriittisellä tai emansipatorisella tiedonintressillä. Puolustusvoimien tuottaman tutkimuksen, eli puolustustutkimuksen, kontekstissa kysymys sovellettavuudesta tai jopa tutkimuksen organisaatiolle tuottamasta hyödystä on keskeinen ja usein tutkimusotteeseen sisäänrakennettu (Kotilainen 2021a). Sotatieteellinen tutkimus ei siis tarkastele tai analysoi militarisoitumista tai tarkastele kriittisesti militarismia.

Rauhantutkimus keskittyy erityisesti sodan ja rauhan kysymyksiin, mutta senkään piirissä ei kiinnitetä yleensä huomiota oman yhteiskuntamme militarisaatioon, militarisoituneisiin rakenteisiin tai puolustusvoimien valtaan. Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus TAPRIin keskittyneen suomalaisen rauhantutkimuksen katse useimmiten suuntautuu kansainväliseen, kaukaisempiin kriiseihin ja konflikteihin, niiden hallintaan ja ratkaisuun, rauhanprosesseihin ja rauhanvälitykseen sekä muun muassa asevarusteluun ja aseistariisunnan kysymyksiin.³ Usein rauhantutkimuksen piirissä pohditaan myös oppialan historiaa taikka sodan ja rauhan olemusta yleisemmällä tasolla (Väyrynen 2020). Oman yhteiskuntamme militarisaatiota purkava tarkastelu on kuitenkin rauhantutkimuksen piirissä jäänyt vähemmälle.

Suomalaisen militarismin ilmentymiä, asevoimien käytäntöjä ja niiden sukupuolittunutta luonnetta sekä vallitsevia käsityksiä maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta on tarkasteltu muun muassa sosiologiassa ja politiikan tutkimuksessa. Uraauurtavassa tutkimuksessaan Arto Jokinen (2000) on tutkinut muun muassa suomalaista militarisoitunutta maskuliinisuutta ja sotilaspuheen erikoislaatua militarisaation näkökulmista. Jokisen mukaan armeija vaatii poikia omaksumaan tietynlaisen aggressiivisen maskuliinisuuden, ja erityinen sotilaspuhe lyhenteineen ja erityistermeineen edesauttaa militarististen ihanteiden ja asenteiden istuttamista.

Suomalaisen kansallisen puolustuksen sukupuolittunutta perustaa (Tallberg 2009) sekä sukupuolten tasa-arvoa suomalaisessa asepalveluksessa ja kriisinhallinnassa on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa (Jukarainen & Terävä 2010). Myös tietokirjallisuudessa on viime vuosina tarkasteltu naisten kokemuksia asepalveluksessa (Tölli 2018) ja avattu kriisinhallintaoperaatioihin osallistuneiden naisten kokemuksia (Muraja 2021). Niin ikään maanpuolustustahtoa ja sen rakentamista on tarkasteltu viimeaikaisessa tutkimuksessa (Häkkinen ym. 2020). Ajankohtaista, kriittistä ja militarismin normeja purkavaa ja kansainvälisesti tehtävän kriittisen militarismintutkimuksen kanssa keskustelevaa tutkimusta asevoimiin liittyvistä käytännöistä, niiden vallasta ja yhteiskunnan militarisoituminen liittyvistä kysymyksistä tarvitaan kuitenkin maassamme lisää.

² <https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/tutkimus>

³ <https://www.tuni.fi/fi/tutkimus/rauhan-ja-konfliktitutkimuskeskus-tapri>

Kriittinen militarismitutkimus

Kriittinen militarismitutkimus on monitieteinen sotatieteellisestä tutkimuksesta ja turvallisuustutkimuksesta eriytynyt tutkimusperinne, jossa tutkitaan sosiaalitieteiden ja humanististen tieteiden välinein militarismia ja militarisaatiota eri yhteiskunnissa. Kriittisen yhteiskuntatieteen perinteiden mukaisesti kriittinen militarismitutkimus ei pyri vain ymmärtämään ja selittämään kohdettaan vaan tähtää yhteiskunnalliseen muutokseen: sotilaallisen vallan ja sodan yhteiskunnallisen vallan kyseenalaistamiseen. Tämä tarkoittaa sotilaalliseen vallankäyttöön ja sotilasinstituutioiden toimintaan liittyvien ristiriitaisuuksien, epäkohtien ja jännitteiden esiin tuomista. Feministisen, dekolonisoivan ja queer-tutkimuksen tapaan kriittinen militarismitutkimus on aktivistista tutkimusta, joka haastaa sotilaallisen vallan hegemoniaa. Sille on myös ominaista menetelmällinen luovuus ja tieteitä yhdistelevä ote.

Kriittisen militarismitutkimuksen piirissä on paljon tutkimusta muun muassa Yhdysvaltojen, Englannin ja muiden Pohjoismaiden konteksteista. Alan uusinta tutkimusta julkaisee *Critical Military Studies* -lehti (kustantaja Taylor & Francis).⁴ Lehden vuoden 2017 kolmas numero käsittelee kokonaisuudessaan militarismia ja militarisaatiota Tanskassa, erityisesti liittyen interventionistisiin sotilasoperaatioihin ja Afganistanin sotaan osallistumiseen (ks. Daugbjerg & Refslund Sørensen 2017). Myös Ruotsissa on tutkittu muun muassa sotilaiden rekrytointia ja asevoimien markkinointikampanjoita (Strand & Berndtson 2015; Strand & Kehl 2019) sekä veteraanien kehollisia kokemuksia (Bergman Rosamond & Kronsell 2020). Myös Ruotsin Maanpuolustuskorkeakoulussa (ruots. *Försvarshögskolan*) tehdään kriittistä tutkimusta, josta osoituksena esimerkiksi Annick Wibbenin nimitys Anna Lindh Professor of Gender, Peace and Security -tehtävään vuonna 2019.

Kriittinen militarismin ja militarisaation tutkimus ei ole maassamme vakiintunut akateeminen tutkimusala, eikä tutkimussuuntausta meillä juuri tunneta. Kansainvälisen politiikan tai laajemmin politiikantutkimuksen piirissä ei ole sellaista painotusalueita, joka mahdollistaisi kriittiseen militarismitutkimukseen perehtymisen. Kriittinen militarismitutkimus ei myöskään näy alan konferensseissa paneeleina. Aiheen arkuuden ja tutkimuskentän hajanaisuuden lisäksi tutkimuksen esteenä ovat paitsi asiakirjojen salassapitokäytännöt myös tutkimuslupien saaminen Puolustusvoimiin.⁵ Militarismin kriittinen purkaminen vaikuttaakin olevan erityisen hankalaa juuri Suomessa. Ehkäpä historian karvaista kokemuksista ja hankalasta geopoliittisesta asemasta johtuen edellytykset sotilaallisen vallan kriittiseen tarkasteluun ja aseellisen voimankäytön vaihtoehtojen pohtimiseen ovat meillä rajatut. Kritiikin hiljaisuus, turvallisuusajattelun militaristinen vaihtoehtottomuus ja kriittisen tutkimuksen suhteellinen vähäisyys kaventavat turvallisuuspoliittista keskusteluamme. Tämä vahvistaa sotilaallisen vallan erikoisasemaa, mahdollistaa sotilasasioiden läpinäkymättömyyttä, pitää yllä niihin liittyvän päätöksenteon heikkoa

⁴ <https://www.criticalmilitarystudies.org/>

⁵ Maavoimien esikunta ei myöntänyt Susanna Hastin Suomen Akatemian rahoittamalle *Kehot sodassa, kehot tanssissa* -hankkeelle (2017–2020) tutkimuslupaa perusteena se, että tutkimusaiheesta ei ole ”selkeää yhteyttä Maavoimien kehittämiseen ja toimintaan”. Hast sai myöhemmin tutkimusluvan Maanpuolustuskorkeakouluun Maanpuolustuskorkeakoulun professorin aktiivisuuden ja puollon ansiosta.

poliittista kontrollia ja epädemokraattisia piirteitä ja näin ollen haastaa avoimen yhteiskunnan perusarvoja.

Koska sotilaalliseen valtaan liittyvät kysymykset ovat arkoja, usein tabuja, niistä käytävä julkinen keskustelu on vaikeaa ja riskialtista. Sotilaallisen vallan kriittinen tarkastelu onkin Sara Ahmedin käsitettä lainaten ilonpilaajan (engl. *killjoy*) itsepintaista (*willful*) feminististä politiikkaa (Ahmed 2017; ks. myös Kotilainen 2017a). Normeja purkava tutkimus, joka koskettaa maanpuolustuksen kysymyksiä, asettaa tutkijan asemaan, jossa tutkimuksen vapaus ja avoimen keskustelun mahdollisuudet ovat jatkuvasti haastettuina. Ahmedin käsitteellistäminen muistuttaa, että ärsyyntyminen ja kiusaantuminen aiheen äärellä osoittavat usein tutkimuksen tärkeyden. Ahmedin vanavedessä häpeilemättömän itsepintaisuuden voi käsittää myös tavanomaista voimakastahtoisempaan ja rohkeampaan: joskus on uskallettava, oltava räikeä ja hellittämätön, jotta normalisoituneita ja kyseenalaistamattomia rakenteita voidaan kriittisesti uudelleen tarkastella.

Erilaisen todellisuuden kuvittelu vaatii riskinottoa myös tutkimusmenetelmissä. Menetelmien rikkaus tuo tutkimukseen syvyyttä ja vaikuttavuutta. *Critical Military Studies* -lehden *Encounters*-osa on esimerkki kokeilevaa kirjoittamista tukevasta alustasta, jolla pyritään luomaan mahdollisuuksia tuoda esiin niitä tutkimuksen osa-alueita ja ilmaisumuotoja, jotka eivät aina taivu perinteiseen tieteelliseen artikkelimuotoon. Kuten yhteiskuntatieteellisen kentän piirissä laajemminkin, myös kriittisen militarismitutkimuksen sisällä syntyy taidepohjaista (engl. *arts-based*), käytännöistä lähtevää (*practice-led*) ja yhteisöllistä (*collaborative*) tutkimusta.

On myös huomattava, että pyrkimys ei ole vain kritisoida ja itsetarkoituksellisesti tuoda esiin epäkohtia. Epäkohtien itsepintainen esiintuominen vastahakoisessa ympäristössä on paitsi menetelmällistä ilonpilaajuutta, myös avoimen yhteiskunnan perusarvojen itsepintaista puolustamista. Kriittinenkin ote voi olla keskusteleva. Kriittisen militarismitutkimuksen piirissä on usein pyrkimyksenä pitää yllä keskusteluyhteyttä sotilashenkilöiden ja sotilaallisen vallan instituutioiden kanssa, jotta sotilaallisen vallan ja -organisaatioiden toimintaa voidaan paremmin ymmärtää. Tarkoituksena ei olekaan vahvistaa aihealueen käsittelyyn usein tiiviisti sisältyvää vastakkainasettelua. (Basham ym. 2015; Enloe 2015; Basham & Bulmer 2017.)

Seuraavassa esittelemme, kuinka militarismia ja militarisaatiota ja sotilaallisen vallan ekseptionalistista yhteiskunnallista asemaa voidaan tarkastella ja purkaa eri konteksteissa. Tuomme esiin erilaisia näkökulmia, joita kriittisen militarismitutkimuksen piirissä voidaan ottaa sotilaalliseen valtaan, myös omassa yhteiskunnassamme. Militarisaatio näkyy kehojen ja tunteiden tasolla, sotilasihanteissa, sodan muistamisessa sekä siinä, miten arkemme on täynnä usein kyseenalaistamattomia militarisaation merkkejä. Sotilaallinen voima puhuttelee strategisesti ja vaikuttaa mieliimme: Sotaa ja asevoimia brändätään ja aseellisen toiminnan normia vahvistetaan ajan henkeen sopivilla tarinoilla, esimerkiksi asevelvollisuuden, kriisinhallinnan rekrytoinnin kuin hävittäjäkauppojenkin konteksteissa. Se, miten sotilaallisista asioista ja turvallisuuspolitiikasta käydään yhteiskunnallista keskustelua ja kuinka näistä asioista päätetään, paljastaa sotilaallista ekseptionalismia, sotilaallisen vallan erityistä, usein epädemokraattisia piirteitä saavaa asemaa yhteiskunnassa.

Militarismien ydintä on aseellinen puolustus, ja sotilaallisen vallan keskiössä on myös kysymys sukupuolittuneesta vallasta. Kriittinen militarismitutkimus liittyy vahvasti feministiseen tutkimukseen. Tuomme esiin myös muun muassa militarisoituneen maskuliinisuuden käsitteen, jonka avulla on pyritty ymmärtämään sotilaan, sukupuolen ja seksuaalisuuden välistä kytköstä. Vaikka sotaa on tavattu tarkastella ihmisten ja ihmisyhteisöjen näkökulmista, eivät sotilaallisen toiminnan ja -vallan vaikutukset pysähdy vain ihmisiin. Nostamme kirjoituksen lopussa esiin myös posthumanistisen näkökulman avaamia uusia näkökulmia sotaan ja turvallisuusuhkiin. Pyrimme osoittamaan, kuinka militarisoitumisen tarkastelulla voidaan haastaa sotilaallisen vallan hegemoniaa, tuoda näkyväksi yhteiskuntamme militarisaatiota, militarisoituneita käytäntöjä ja rakenteita sekä tarkastella turvallisuutta uudenaikaisista näkökulmista.

Sodan itsestäänselvyys ja arjen militarisoituminen

Vaikka sota ei ole koskettanut Suomea suoraan valtiollisesti ja alueellisesti vuosikymmeniin eikä sodan Suomen kontekstissa kokeneita ja muistavia ole jäljellä enää paljoa, nimenomaan ”omien sotiemme” muisto elää edelleen vahvana ja valtiollisena. Sota ja sodan muisto on yhä joka puolella ympärillämme kulttuurisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti, poliittisesti ja myös tunteiden tasolla. Sota asettaa valtavasti ehtoja yhteisöllemme: se paitsi tuhoaa ja tappaa, maksaa ja pakottaa, myös koskettaa, viettelee ja kiinnostaa. Sota on normalisoitu paitsi kyseenalaistamattomaksi historialliseksi ja yhteiskunnalliseksi myös biologiseksi tosiasiaksi, jonka esitetään olevan erottamaton ihmisluonnosta ja vääjäämätön ihmisen yhteisölliselle elämälle, kulttuurille ja valtiolliselle olemassaololle (Dyer 2021). Militarismien keskeiset uskomukset tuottavat tämän käsityksen sodasta. Militaristisessa ajattelussa hierarkiat ja vihollisen olemassaolo ovat luonnollisia. Ristiriidat ja erimielisyydet ratkaistaan fyysisellä väkivallalla. Militaristinen on myös oletus siitä, että oikea ja kyvykäs on vain sellainen valtio, joka suojelee itseään asein ja varustautuu sotaan.

Kriittinen militarismitutkimus suhtautuu sotaan, sotavoimiin ja aseellisen voimankäytön normiin ihmisyhteisön keksintönä, joka on vakiintunut niin kiinteäksi osaksi ajatteluamme ja poliittista järjestelmäämme, että sen kyseenalaistaminen on tullut hyvin vaikeaksi. Kriittinen militarismitutkimus kyseenalaistaa niitä vakiintuneita oletuksia, joita tapaamme tehdä sodasta ja sotilaallisesta vallasta. Sen piirissä ei oteta itsestään selvyytenä mitään sotilaalliseen valtaan ja militarismiin liittyvää. Kriittinen militarismitutkimus kysyy, miksi sota ja sotilaallinen valta ovat niin keskeisessä roolissa maailmassa jossa elämme. Kriittinen katse sotilaalliseen valtaan paljastaa, että yhteiskunnassa ei ole erillistä siviilitilaa ja sotilaallista piiriä vaan nämä risteävät erottamattomasti (esim. Howell 2018).

Kriittinen militarismitutkimus pitää sisällään sodan ja sotateollisen kompleksin (engl. *military-industrial complex*) tutkimusta, mutta erityisesti sen piirissä, myös Suomessa, tehdään sotilaisiin ja veteraneihin kohdistuvaa tutkimusta.⁶ Tämä sisältää myös sotilaan kehollisen kokemuksen sekä sotilaskoulutuksen tutkimusta (esim. Caso 2016; Crane-Seeber 2016; Bulmer & Jackson 2016; Dyvik

⁶ Suomessa Maanpuolustuskorkeakoulussa tehdyn tutkimuksen ohella sotilaita ovat tutkineet muun muassa Hoikkala ym. (2009), Mäki-Rahkola & Myrntinen (2014), Kouri (2018) sekä Hast (2019a; 2019b; 2020a; 2020b; 2021). Kosonen ym. (2019) ovat tutkineet myös aseellisesta palveluksesta kieltäytymistä.

2016; Harel-Shalev & Daphna-Tekoah 2020; Hockey 2013; Agyekum 2021; McNeill 1995; Schrader 2019; Protevi 2013).

Kriittisen militarismitutkimuksen näkökulmasta kiinnostavaa onkin myös se, mitä kaikkea yhteiskunnassa täytyy jatkuvasti tapahtua, jotta aseellinen turvallisuus pysyy normina ja sotilaalliseen valtaan uskotaan vallitsevasti läpi yhteiskunnan. Kriittinen militarismitutkimus tarkastelee, kuinka militarismi ilmenee yhteiskunnan eri alueilla ja miten se leviää niin sanotusta sotilaallisesta piiristä arkipäiväiseen kokemukseen; se tarkastelee niin sanotun siviilitilan militarisoitumista. Esimerkiksi Susan T. Jackson (2019) on osoittanut, kuinka ruotsalainen asevalmistaja Saab esittää Youtube-kanavan sisällöissään asevoimat ”hyvänä, luonnollisena ja välttämättömänä” ja ”myy” kansallista turvallisuutta sotilaallisena turvallisuutena. Saabin viesteissä muodostuu vallitsevasta ruotsalaisesta rauhanturvaajaimagosta poikkeava kuva. Jacksonin mukaan Saabin esitykset militarisoivat kansallista turvallisuutta ja tuottavat siitä hetero- normatiivista, hierarkkista ja maskulinisoitua käsitystä. Yhteiskuntaa militarisoivaa Saabin toiminnassa on myös se, että asevalmistaja, jonka tuotteet eivät ole myynnissä kansalaisille, tuottaa videosisältöjä, joilla pyritään vaikuttamaan julkiseen mielipiteeseen. Paitsi vauhdikkailla lentokuvilla ja historiaan kurottavilla isänmaallisilla myyteillä, myös samanlaisella vaihtoehdottomalla aseellisen turvallisuuden päätöksellä Suomen HX-hävittäjähankeeseen tarjouskilpailuun osallistuvat asevalmistajat – mukaan lukien Saab – markkinoivat tuotteitaan puolustusministeriön sivuilla esitetyillä asevideoilla. Näiden virallisen valtiollisen viestinnän osaksi pujahtaneiden asemainosten kohderyhmänä mainitaan suomalainen ”suuri yleisö”. Asemainonnan tarkoituksena on siis vaikuttaa laajasti yhteiskuntaan: esittämällä huimaavia kuvia kiiltävistä teknisen osaamisen huippuaseista myydään paitsi omaa tuotetta myös ajatus- ta aseellisesta puolustuksesta ainoana mahdollisena ratkaisuna kansalliseen turvallisuuteen. (Ks. Kotilainen 2017b; 2021b.)

Eräs esimerkki siviilitilan militarisoimisesta suomalaisessa kontekstissa löytyy Maanpuolustuskorkeakoulun tiedotteesta, joka käsittelee maisterien ja kadettien koulutuksessa hyödynnettäviä sotapelejä. Tiedotteessa todetaan, että sotapelaamista voisi hyödyntää myös siviilipuolella. Kapteeni Ilari Viisteensaari kertoo:

Pidin keväällä Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI:lle skenaariotyöskentelyyn liittyen opetustilaisuuden. Ideana oli esitellä kuinka MPKK:lla käytetään sotapelaamista, ja miten sitä voisi soveltaa siviiliyliopistoissa esimerkiksi pääsykoejärjestelmien testaamiseen. Periaatehan on sovellettavissa melkein mihin tahansa (Maanpuolustuskorkeakoulu 2021).

Puolustusvoimissa hyödynnettävän sotapelaamisen tuominen muihin koulutuslaitoksiin kertoo sotilaallisten välineiden, ajattelumallien ja arvojen ulottamisesta muualle yhteiskuntaan, pitäen sitä pelkästään hyvänä asiana. Kriittisen tutkimuksen avulla voidaan tarkastella tämän tapaisten siviili- ja sotilastilan rajan hämärtyminen vaikutuksia yhteiskunnassa erityisesti silloin, kun sotilaallisen käytännöt siirtyvät siviilitilaan mutta myös silloin, kun sotilasorganisaatiossa on nähtävissä demilitarisaation merkkejä.

Sodan kokemuksellisuuden tutkimus (Sylvester 2013) on avannut tärkeän näkökulman myös sodan ja militarismin kehollisuuden tutkimukseen (ks. Hast 2018). Keho ja tunteet ovat militarisoitumisen keskeisiä paikkoja (ks. Dyvik & Greenwood 2018; Åhäll & Gregory 2015; McSorley 2013). Arjen

militarisoituminen ilmenee kehollisina ja sukupuolittuneina käytäntöinä esimerkiksi armeijaa simuloivissa liikuntamuodoissa (McSorley 2016) tai sotilaskuoseja hyödyntävässä muodissa ja vaateteollisuuden käytännöissä (Enloe 1988; 2004). Oma tärkeä tutkimusalueensa on lapsuuden militarisoituminen. Lapsuus ja nuoruus on militarisoitunutta myös muualla kuin konfliktialueilla – militarisoituminen koskettaa myös niin sanotuissa turvallisissa maissa ja rauhan aikana (Beier 2011). Esimerkiksi Nicole Nguyen (2018) kirjoittaa siitä, miten syyskuun yhdennentoista terrori-isku vaikutti koulutukseen Yhdysvalloissa synnyttäen satoja tutkinto-ohjelmia kansallisen turvallisuuden ympärillä pitäen sisällään muun muassa vakoojaleirejä lapsille ja ohjausta opettajille mahdollisten ekstremististen oppilaiden tunnistamiseen. Nguyen kuvaa tutkimuksessaan sitä, kuinka koululaitoksen avulla sotaa käydään arkipäiväisten tilojen sisällä. Näin militarisaatiolla pyritään luomaan psykologista valmiutta sodankäyntiin.

Lapsuuden militarisaatio koskettaa myös Suomea. Lapsiin kohdistuvaa militarisaatiota Suomen oloissa ovat esimerkiksi Puolustusvoimien lentosimulaattori jalkapalloturnauksessa ja koululaisten vierailu hävittäjälentönäytöksessä. Vaikka ne saattavatkin vaikuttaa viattomilta, tunkeutuessaan arjen keskelle tällaiset militaristiset speaktaakkelit voivat olla vahvoja keinoja vaikuttaa siihen, millä tavalla lapsi näkee asevoimat ja millaisia tunteita hänen kokemukseensa liittyy. Suomessakin puolustusvoimat pyrkii vaikuttamaan kohdennetulla viestinnällä suoraan erilaisiin kohderyhmiin (Puolustusministeriö 2020). Puolustusvoimat viestii asevelvollisuusikäisille strategisesti muun muassa asepalveluksesta, asevoimista ja sotiluudesta. Militarisoivasta nuorten puhuttelusta esimerkkinä toimii myös muun muassa Ylen puheohjelma *Inttistorit*⁷, joka viestii asepalveluksen hauskuudesta huumorin kautta, sekä Maanpuolustuskorkeakoulun kadettien instagram-tilit, jotka välittävät pelkästään innostavaa kuvaa sotilaskoulutuksesta. Sitä, kuinka Puolustusvoimat strategisesti puhuttelevat eri kohdeyleisöjä nykyisessä mediaympäristössä virallisen viestintänsä lisäksi muun muassa sosiaalisen median tilien ja vaikkapa podcastien kautta ja millaisia sukupuolirooleja tai vaikkapa sotilasihanteita tällöin luodaan, ei ole tietääksemme tutkittu.

Lisäksi erilaiset muistamisen tavat ja paikat ovat keskeisiä sille, kuinka militarismi ja sodan muisto ja muistaminen elävät ympäröivässä arjessa. Hannah Partis-Jennings (2020) kutsuu paikkasidonnaista muistamista ”sotaisan muiston kuraatioksi” artikkelissaan, joka käsittelee sotateemaista pubia Durhamissa Englannissa. Meilläkin sodan tapahtumapaikat, muistomerkit ja museot ovat keskeisiä muistamisen paikkoja ja turistikohteita, joissa sodan kollektiivinen muistaminen ruumiillistuu (esim. Valtonen 2014). Evren Eken (2016) taas kuvaa virtuaalisodan tunkeutumista arkipäivään, kamerakypärien ja virtuaalipelien kautta. D-M Withers (2020) kirjoittaa punaisen unikonkukan (engl. *red poppy*) merkityksestä Britanniassa arkipäiväisessä elämässä näkyvänä sodan muistamisen symbolina. Suomessa sota-aikana muistetaan usein juuri toinen maailmansota, ja sen muistoon suhtaudutaan usein nostalgisesti, jopa hartaudella. Erilaisissa arjen tilanteissa puhutaan ”talvisodan hengestä” ja itsenäisyyspäivisin katsotaan jokin filmatisointi Väinö Linnan Tuntemattomasta sotilaasta. (Ks. esim. Tepora 2015.)

Joanna Tidy (2015) osoittaa ”militarisoituneen omatuntokapitalismin” ja yleistävän sota-kertomuksen ongelmia artikkelissa, joka käsittelee brittiläisiä sotilaallista hyväntekeväisyyttä harjoittavia ruokamerkkejä. Käsitteellä ”War through other stuff ” (WTOS) onkin alettu viitata tutkimukseen, joka käsittelee materiaalisia ja immateriaalisia sodan perintöjä ja jälkiä, joita ei pidetä

⁷ <https://areena.yle.fi/audio/1-50725317>

sotilaallisina (Whitmore & Harrison 2021). Myös suomalaisen kaupunkitilan militarisoituminen erilaisten symbolien, leijonakorujen ja viikinkipartojen taikka katupartioiden ja yksittäisten kehojen kautta tarjoaa kiinnostavia näkökulmia militarisoitumiseen arkisissa kohtaamisissa (Maiche & Puumala tulossa / 2022). Arkemme militarisaatiota purkavaa tutkimusta haluaisimme nähdä tehtävän enemmän myös Suomessa.

Sotilaallisen vallan tarinat ja sodan brändäys

Asevoimien kertomien tarinoiden sota keskittyy harvoin sodan kauhuihin, tappamiseen, kurjuuteen ja kärsimykseen. Pikemminkin sotilaallinen toiminta on tarkoituksenmukaista esittää sopivasti hyveellisenä ja moraalisesti oikeutettuna, sodat houkuttelevina ja sankarillisina seikkailuina (Kotilainen 2011b). Se, millaisia tarinoita asevoimien toiminnasta ja toiminnan merkityksestä milloinkin kerrotaan niin yhteiskunnalle kuin yksilöillekin, välittyy kiinnostavasti sotilasoperaatioiden perustelujen ja julkisen legitimaation sekä sotilasorganisaatioiden rekrytointimateriaalin kautta. Maailmalla asevoimien rekrytointitapoja kriittisesti tarkastelemalla on havaittu, että ne paitsi rakentavat kuvaa halutusta ja oikeanlaiseksi normitetusta sukupuolitetusta, seksuaalisoidusta ja rodullistetusta sotilasaineksesta myös puhuttelevat potentiaalisia osallistujia ajan hengen mukaisesti muun muassa henkilökohtaisen kehittymisen ja kokemuksen teemoilla. (Esim. Enloe 2015; Strand & Berndtson 2015.)

Suomessa ei rekrytoida henkilöitä sotaan vaan kansainvälisiin kriisinhallintaoperaatioihin. Suomen vuodesta 1956 alkanut rauhanturvaamisen suuri tarina on perustunut ajatukselle Suomesta rauhanturvan suurvaltana ja moraalisena kriisialueiden vakauttajana ja keskeisenä motivaattorina on toiminut kansallinen kunnia ja velvollisuus osallistua kansainvälisen yhteisön yhteisiin ponnistuksiin. Suomalaisen rekrytointimateriaalin kriittinen tarkastelu paljastaa julkisen, operaatiota brändäävän humanin narratiivin taustalle piiloutuvan ruohonjuuritason banaalimman suhtautumisen aseelliseen toimintaan: Kriisinhallintaan osallistutaan henkilökohtaisen kehittymisen, uran ja rahan vuoksi ja seikkailumielessä. Kansainvälinen aseistettu mutta hyveellinen toiminta puhuttelee veronmaksajia paremmin kuin nuorten urhojen extreme-ulkomaanseikkailun rahoittaminen. Kriittisessä tarkastelussa seikkailuteema sisältää myös eettisesti arveluttavan ajatuksen hyvinvointiyhteiskunnan kasvattien mahdollisuudesta vaihteluun ja äärikokemukseen maailman turvattomilla kriisialuilla. Puolustusvoimat tietää, että seikkailu kiinnostaa ja sitä käytetään nuorten puhuttelussa. (Kotilainen 2011a; Kotilainen & Jantunen 2014.)

Rauhanturvaajien on vaikea puhua julkisesti komennusten epäeettisistä puolista. Susanna Hast on pyrkinyt tuomaan esiin varjoon jäänyttä aihetta dokumentoimalla isänsä kokemuksia rauhanturvaajana 1980-luvulla. Lyhytdokumentti *Nothing too Bad* tuo esiin sekä sukupolvelta toiselle siirtyvän sotilasihanteen, isyyden ja sotiluuden kytköksen että viittaa eettisiin epäkohtiin, kuten seksipalvelujen ostamiseen sekä rasistiseen kielenkäyttöön (Hast 2019a). Viime aikoina kansallinen keskustelu kriisinhallintaoperaatioiden arjesta, siitä mitä operaatioissa oikeasti paikan päällä tehdään sekä sukupuolten tasa-arvosta on kiihtynyt (esim. Muraja 2021; Nieminen 2021). Esiin on tullut paitsi julkikuvasta poikkeava raaka väkivalta, prostituoitujen palvelujen käyttö sekä muun muassa naisrauhanturvaajien epäasiallinen kohtelu ja törkeä sukupuolitettu nimittely (esim. Suopanki 2021).

Afganistanin operaation kehystäminen humanitaarisena toimintana on hyvä esimerkki nykysodan brändäämisestä: sotilaallisen toiminnan strategisesta esittämisestä yleisesti hyväksytyjen suuntaviivojen mukaisena. Operaatiota perusteltiin demokratian juurruttamisella ja erityisesti naisten ja tyttöjen olojen edistämiseksi (ks. Halminen 2021; Kotilainen 2011b). Sotatoimien esittäminen humanitaarisen toiminnan kaltaisena hyväntekemisenä on ollut keskeinen perustelu niin sanotun terrorismin vastaisen sodan ajan interventionistisille sotilastoimille (esim. Barnett 2011; Aaltola 2009; Kotilainen 2016). Operaation päätyttyä on selvitetty, että todellisuudessa vain pieni osa tuesta on mennyt Afganistanin naisille ja tytöille (Halminen 2021; Kuusi 2021).⁸ Jälkikäteen katsottuna vaikuttaakin siltä, että naisten ja lasten oikeudet jäivät valtaosalta retoriikan tasolle, sotilaspainotteisen operaation legitimaatiotarinnaksi. Sotilaallisen toiminnan humanitarisoiminen on keino peittää interventionististen operaatioiden sotilaallista valtaa pönkittävää tarkoitusta. Sotilaallista toimintaa brändäävien julkisten tarinoiden ja todellisuuden välisen juovan ja rauhanturvatoiminnan todellisuuden kriittinen tarkastelu myös Suomen kontekstissa olisi arvokasta ja demokratian kannalta tärkeää.

Poliitikot ja tutkijat ovat viime aikoina nostaneet esiin Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen keskustelun ja päätöksenteon militarisoitunutta luonnetta. Afganistanin operaation sekä hävittäjähankintojen suhteen tekniset ja sotilaalliset näkökulmat sekä sotilashenkilöiden valta ovat korostuneet päätöksenteossa. Poliittista keskustelua ja demokraattista käsittelyä on leimannut vaihtoehdottomuus (esim. Aaltonen 2021; Huhtanen 2021; Kiljunen 2021; Nieminen 2021). Afganistanin operaation poliittiseen päätöksentekoon liittyen Ruotsin maanpuolustuskorkeakoulun tutkija Ilmari Käihkö toteaa: ”Minä en ole nähnyt todisteita, että Suomen poliittinen johto olisi niitä päätöksiä tehnyt. Suomalainen eversti siellä kentällä niitä linjanvetoja teki, mikä on ihan ennenkuulumatonta” (Nieminen 2021).

Viimeaikojen megaluokan turvallisuuspoliittisten kysymysten käsittely kielii turvallisuuspoliittisen keskustelukulttuurimme militarismista ja sotilaallisen vallan demokratiaa kaventavasta erityisasemasta, tilanteesta jossa poliitikot toimivat sotilaiden kumileimasimina. Kattavia selvityksiä poliittisesta prosessista ja operaatioon osallistumisen poliittisista perusteluista ei ole, eikä tutkimuksessa ole selvitetty, kuinka sotilaallisen vallan erityisasema vaikuttaa demokraattiseen päätöksentekoon. Sotilasorganisaation toimintaa koskevat salassapitosäädökset ovat Afganistanin suhteen johtaneet siihen, että operaation arvioiminen ja tutkiminen on salaisten tai tuhottujen tietojen vuoksi lähes mahdotonta (esim. Aaltonen 2021; Huhtanen 2021; Kiljunen 2021; Nieminen 2021). Tämä kaikki ilmentää sotilaallisen vallan erityistä yhteiskunnallista asemaa: sotilasasiat ovat salaisia ja ne on rajattu omaan piiriinsä, poikkeuksiksi normaaleista avoimista prosesseista, arvostelun yläpuolelle. Lisäksi sotilasasioita kommentoimaan kykeneviksi katsotaan vain kapea joukko alan ammattilaisia, useimmiten miehiä ja sotilaishenkilöitä.

⁸ Ilona Kuusen tutkimus on edelleen kesken, mutta olemme saaneet hänen laskelmansa luvut. Tällä hetkellä hänen laskujensa mukaan n. 850 miljoonan potista vuosina 2001–2019 noin puolet meni ”sotilaalliseen apuun” ja toinen puoli kehitysapuun. Kehitysavun 28–30 miljoonan vuosisummasta vain muutama miljoona meni suoraan naisten ja lasten aseman kehittämiseen.

Militarisoitu maskuliinisuus

Cynthia Enloe (2004; 2007; 2014; 2017) on osoittanut useassa teoksessaan, kuinka militarismi ja patriarkaallinen valta kytkeytyvät toisiinsa. Feministisessä tutkimuksessa ja kriittisen militarismitutkimuksen piirissä käytetään usein käsitettä militarisoitunut maskuliinisuus (engl. *militarized masculinity*) osoittamaan tietynlaisen maskuliinisuuden ja militarismin vankka kytkös (esim. Belkin & Carver 2012). Maya Eichlerin (2014) mukaan militarisoitunut maskuliinisuus tarkoittaa sitä, että sotilaan täytyy olla maskuliininen ja maskuliinisen täytyy olla soturi. Taistelun ja maskuliinisuuden yhdistävä kulttuurinen idea arvottaa voiman, urheilullisuuden, aggression, heteroseksuaalisen valloituksen ja veljeyden korkealle (Bulmer & Eichler 2017). Tämän ihanteen mukainen maskuliinisuus voidaan saavuttaa ja todistaa sotilaspalveluksessa ja erityisesti taistelussa. Näin ollen normatiivinen sotilas ei ole vain mies vaan lisäksi miehekäs. Tämä miehekkyyden vaatimus ei pelkäästään sulje ulos naisia, vaan kuten Teemu Tallberg ja muut (2008, 93) kirjoittavat, se marginalisoi maskuliinisuuksia ja miehiä, jotka eivät edusta militarisoitunutta maskuliinisuutta.

Olisikin syytä pohtia, onko juuri tämä syy sille, miksi asepalveluslaki on Suomessa edelleen räikeän epätasa-arvoinen.⁹ Asevoimat voi ottaa sisäänsä joitakin naisia tai hyväksyä joitakin feminiinisinä pidettyjä käytäntöjä, mutta ei niin paljon, että feminiinisyys voisi uhata maskuliinisinä pidettyjä arvoja. Itse asiassa ottamalla organisaatioon joitakin naisia avaamalla tilaa kuitenkin kokonaan naisille, maskuliinisen etuoikeuden paikasta voidaan tehdä feminisoidun marginalisaation paikka (Enloe 2017, 22). Enloen (2014, 226) mukaan maskuliiniset arvot ruokkivat militarismia. Militarismissa miehet nähdään suojelijoina kun taas naiset ja lapset suojelun kohteina. Suojelun kohteiden täytyy olla kuuliaisia ja riippuvaisia suojelijoistaan. Tietenkään kaikki maskuliinisuuden muodot eivät koe feminiinisyttä uhkana, mutta juuri dominointiin, väkivallan ihannointiin ja heikkouden pelkoon nojaava maskuliinisuus vaatii feminiinisinä pidettyjen ominaisuuksien poissulkemisen (Banet-Weiser & Miltner 2016; Young 2003).

Arto Jokisen (2000) tutkimus haastaa militarismin ihanteita tuomalla esiin sotilaaseen liitettyjä miehyyden vaatimuksia. Jokinen (mt, 131) kirjoittaa muun muassa, että "[t]ulemalla sotilaaksi mies elää todeksi maskuliinista perintöään". Hän jatkaa: "Kriittisestä näkö- kulmasta katsottuna armeijassa poika erotetaan siviilielämästä kurin ja alistamisen kautta, ja häntä vaaditaan omaksumaan aggressiivinen maskuliinisuus." Samaan tapaan Jokinen (mt.) sekä Tommi Hoikkala, Mikko Salasuo ja Anni Ojajärvi (2009) viittaavat Suomen armeijaan "miehisyystehtaan". Vain miehiä koskevan yleisen asevelvollisuuden johdosta puolustus on väistämättä sidottu sukupuoleen (Mäki-Rahkola & Myrntinen 2014), ja vahvan uhrautuvan sotilaan ihanne näkyy sotilaskoulutuksessa (Hast 2020a). Suomalaisesta sotilaasta elää vahvana myytti hyveellisenä, oikeudenmukaisena ja rehellisenä miehenä. Viimeaikaiset paljastukset naiseen kohdistuvasta epäasiallisesta käytöksestä ja seksipalveluiden ostamisesta rauhanturvaoperaation aikana ovat romuttaneet tätä myyttiä. Maavoimien komentaja Petri Hulkko on kommentoinut tietoon tulleita tapauksia. Alkoholien käyttöön ja seksipalveluiden ostoon liittyen Hulkko kommentoi pojat on poikia -tyyliin: "Jos

⁹ Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (2020) tutkimuksen mukaan sekä miehiä että naisia koskevaa asevelvollisuutta puolustusjärjestelmän perustana tukee lähes neljännes, kun vuonna 2019 luku oli 15 prosenttia.

operaation luonne on kovin rauhallinen ja on paljon vapaa-aikaa, sotilas keksii koiruuksia”. (Suopanki 2021.)

Siinä, että kriittisen militarismitutkimuksen parissa nojataan niin vahvasti militarisoituneen maskuliinisuuden käsitteen varaan, on myös riskinsä. Marysia Zalewskin (2017) mukaan käsitteestä on tullut liiankin tuttavallinen ja helppo selitys asevoimien keskiössä olevalle usein piilotetulle ja naamioidulle väkivallalle. Kiinnittyessään niin vahvasti mieskehoon, militarisoituneen maskuliinisuuden käsite saattaa vahvistaa sitä sukupuolten vastakkain-asettelua, jota sillä pyritään tekemään näkyväksi. Zalewski kannustaakin tarkastelemaan militarismin väkivaltaisia käytäntöjä nojaamatta liiaksi sukupuolen keholliseen binääriin. Militarismin analyysin täytyy mennä niin syväälle, että myös sen keskeisiä käsitteitä – kuten militarisoitunutta maskuliinisuutta – voidaan tarkastella kriittisesti.

Militarismiin liittyvät myös kysymykset valkoisuudesta ja koloniaalisesta politiikasta (esim. Caso 2021; Darda 2019; Tu 2021). Suomessa sukupuolen, asepalveluksen, kehollisuuden ja yhdenvertaisuuden kitkaisuus nousi esiin keväällä 2021, kun vapaaehtoisena asepalvelukseen hakeutuneelle Fardowsa Mohamudille kerrottiin, ettei Suomen Puolustusvoimat salli päähuivin käyttöä varus*mies*palveluksessa. Puolustusvoimat perusteli huivikieltoa asevelvollisuuslain tekstistä yleiseen palvelusohjesääntöön (Puolustusvoimat 2017) johdetuilla miehistön yhden- mukaisilla pukeutumis- ja siisteyssäännöillä (Hirvonen 2021). Paradoksaalisesti tietynlaisen sukupuolitettun kehollisuuden ulossulkeminen perusteltiin siis asepalvelustaan suorittavien yhtäläisillä oikeuksilla. Tapaus kertoo, kuinka sotilaallisen vallan piirissä autoritaarisesti ja yleisistä yhdenvertaisuusperiaatteista poiketen määritetään normeja kuten sopivuutta, siisteyttä, oikeanlaista ulkonäköä sekä kehoja, ja kuinka epäsovivana nähty suljetaan sotilaallisen tai sotilaan normin ulkopuolelle. Tapaus tuo myös esiin, miten virallisen sotilaskielen avulla perustellaan puolustusvoimien erityislaatuista yhteiskunnallista asemaa ja demokraattisten tasa-arvo- ja perusoikeuksien suhteen ristiriitaisia käytäntöjä. Ympäröivän yhteiskunnan muuttuessa monikulttuurisemmaksi ja moniarvoisemmaksi olisi syytä kiinnittää kriittistä huomiota Puolustusvoimien suhteeseen paitsi sukupuoleen, sen erilaisiin ominaisuuksiin ja ilmentämiseen ja erilaisiin kehoihin myös eri kulttuureiden kehollisiin ilmentymiin.

Sota ja posthumanismi

Kriittinen posthumanismi on ihmisen kategorian ulkopuolisen maailman kohtaamista, eli luonnon, ympäristön, toislajisten eläinten ja eri entiteettien välisten suhteiden ja kytkösten huomioon ottamista ja sisällyttämistä maailman tarkasteluun (Wolfe 2010). Siinä missä militarismin ja sukupuolen välistä suhdetta on tutkittu paljon, on militarismin ja sodan posthumanistinen tutkimus kansainvälisestikin vielä verrattain vähäistä (ks. Cudworth & Hobden 2015; Massé ym. 2018; Mitchell 2017; Mac Ginty 2017; Moore 2020).¹⁰

¹⁰ Kansainvälisiä suhteita ja -politiikkaa on tarkasteltu posthumanistisesta näkökulmasta (ks. esim. Cudworth & Hobden 2011; 2017). Uuden teknologian muun muassa droonien käytön vaikutuksia ja mahdollisuuksia sodankäynnissä on tutkittu paljonkin (Moore 2020; Wilcox 2015; 2016), mutta spesifisti yhteiskuntien militarisoitumista ja sotilaallista valtaa ihmisen kategorian ulkopuolisesta näkökulmasta on tarkasteltu vähemmän.

Sodan ympäristövaikutuksia ja luonnon tuhoutumista sodan seurauksena on käsitelty tutkimuksessa varsinkin kansainvälisesti, esimerkiksi historian ja ekologian tutkimuksen piirissä (esim. Laakkonen ym. 2017; Laakkonen & Vuorisalo 2007; Clossman 2009). Ekosiidin tai ekotuho (engl. *ecocide*) käsite syntyi Vietnamin sodan systemaattisen luonnon tuhoamisen seurauksena. Ekotuho on sitä, kun ihminen massiivisesti tuhoaa ympäristöään, muuta luontoa ja omaa lajiaan. Tuho on usein seuraus voittoa tavoittelevan inhimillisen, sotilaallisen ja teollisen toiminnan sekä kapitalistisen järjestelmän logiikasta. Ekotuhoa on pyritty tuomaan kansainväliseen oikeuteen rauhanvastaiseksi rikokseksi, kansanmurhan ja joukkotuhonnan (engl. *genocide*) rinnalle. (Higgins 2010; Short 2016; Mehta & Merz 2015.) Myös sotilaallisen vallan ulottumista luonnonsuojelun piiriin on alettu kyseenalaistaa. Francis Massé, Elizabeth Lunstrum ja Devin Holterman (2018) käyttävät käsitettä vihreä militarisaatio (engl. *green militarization*) kirjoittaessaan luonnonsuojelun sotilaallisista keinoista, joita käytetään erityisesti salametsästyksen ehkäisyssä.

Suomessa sota ja sodan muisto linkittyy usein juuri luontoon, rintaman salomaihin, korpisotureihin ja asepalveluksen luontoelämyksiin. Idealisoivan luontokuvan käänköpuolella on sodan aiheuttama luonnontuho. Suomalainenkin sota on tuhonnut laajasti luontoa ja ympäristöä ja vaatinut uhreikseen muitakin kuin ihmiselämiä (ks. Laakkonen & Vuorisalo 2007). Sotilaallisella toiminnalla ja asevarustelulla on myös rauhanaikana vaikutuksensa ihmisen ulkopuoliseen luontoon, toisilajisiin eläimiin, ympäristöön ja ilmastoon. Erityisesti sotilasilmailun ilmastovaikutukset ovat suuret, yli puolet kaikista Puolustusvoimien ilmastopäästöistä (Puolustusvoimat 2018). Näitä kuitenkin harvoin nostetaan esiin vaikkapa hävittäjäkauppojen yhteydessä. Militarismista kertovaa on myös se, kuinka *Helsingin Sanomien* uutisessa (Bäckgren 2021) Santahaminan luonnon monimuotoisuus esitetään Puolustusvoimien luonnonsuojelutekona, kun sotahistorian laitoksen entinen johtaja Jarmo Nieminen toteaa uutisessa, kuinka ”Puolustusvoimat on ’merkittävä luonnonsuojeluyksikkö’”. Tällaisessa uutisoinnissa ongelmallista on se, että Puolustusvoimat esitetään luontoa suojelevana instituutiona, ilman aktiivisia luonnonsuojelullisia toimenpiteitä. Se että alue on rajattu pois virkistyskäytöstä ja varattu sotilaskäyttöön ei tee Puolustusvoimista ”merkittävää luonnonsuojeluyksikköä”.

Militarismiin kohdistuvat posthumanistiset näkökulmat, joissa huomioidaan myös se, kuinka ympäristö ja ei-inhimillinen tai ei-elollinen vaikuttaa turvallisuuteen, konflikteihin ja sotiin, ovat nousseet esille myös konfliktien ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa (esim. Cudworth & Hobden 2011; 2017). Uusmaterialistinen ja posthumanistinen tutkimus on tuonut esiin, kuinka sotatieteellisessä ja perinteisessä turvallisuustutkimuksessa usein merkityksettömiksi mielletty jopa tunnistamattomat tekijät eivät ole sodissa ja konflikteissa vailla asemaa ja toimijuutta (Mac Ginty 2017; Cudworth & Hobden 2015; Coole & Frost 2020). Esimerkiksi kemiallisten ja biologisten uhkien tarkastelu posthumanistisessa viitekehyksessä osoittaa, kuinka monia perinteisesti ihmisten ’tuottamiksi’ miellettyjä turvallisuusuhkia voidaan paremmin ymmärtää sekä inhimillisen että ei-inhimillisen toimijuuden tuloksena. (Tammi ym. tulossa / 2022).

Nykymaailman suurin yhteinen ongelma ja turvallisuusuhka on ekosysteemin laaja, hallitsematon muutos. Ympäristöuhat synnyttävät potentiaalisesti niin sanottuja perinteisiä sotilaallisia konflikteja ja uhkia, mutta asevoimilla ja raa’alla voimalla ei voida vastata juuri- syyhyn, ylikulutuksen aiheuttamaan ilmastomuutokseen. Päinvastoin militarismi kiihdyttää tuhoa. Ekosysteemin tuho nostaa esiin tarpeen uudelleenlaajalle yhteistyölle, johon militaristinen väkivaltaan turvautuminen ja

sotilaalliseen voimaan luottaminen kyseenalaistamattomana oletuksena ei sovi. Kysymys ekokatastrofiin vastaamisesta nostaa esiin mahdollisuuden turvallisuuden uudelleenajatteluun.

Lopuksi

Yhteiskunnassamme sitkeästi elävien sotaan liittyvien kyseenalaistamattomien normien ja tabujen purkaminen on aktivistista tutkimusta. Sotilaalliseen valtaan uteliaasti ja kyseenalaistavasti suhtautuva tutkija altistuu helposti syytöksille naiiviudesta ja kovien turvallisuusrealiteettien huomioimattomuudesta. Väkivallan normin ja vakiintuneiden militarististen oletusten kyseenalaistaminen herättää närkästyksen lisäksi helposti alentavaa suhtautumista. Demilitarisoiva katse yhteiskuntamme sotilaallisiin käytäntöihin voi kuitenkin olla konventionaalista näkökulmaa tarkkanäköisempi sekä tulevaisuuden turvallisuusympäristön muutosta paremmin vastaava.

Tämä artikkeli on koonnut yhteen ja nostanut esiin erilaisia tapoja kriittiseen sotilaallisen vallan tarkasteluun. Olemme tuoneet esiin erilaisia aiheita ja lisätutkimusta kaipaavia kohtia, joiden tarkastelussa kriittisille näkökulmille ja tutkimukselle olisi tilausta myös Suomen kontekstissa. Toivomme artikkelin toimivan avauksena sille, että sotilaallista valtaa ja sen ilmentymiä yhteiskunnassa uskallettaisiin yhä enemmän Suomenkin kontekstissa tarkastella demilitarisoivista näkökulmista. Toivomme, että tämä artikkeli toimisi myös avauksena kriittisen militaristitutkimuksen kansallisen kentän kokoamiseksi ja opetuksen kehittämiseksi erityisesti politiikkatieteissä. Tuomme kriittistä militaristitutkimusta Suomen kontekstiin ja pyrimme edistämään yhteiskunnallista keskustelua aiheesta Koneen säätiön rahoittamassa ”Sotilaallinen valta Suomalaisessa demokratiassa” -hankkeessa (MILKIE, 2022–2025), jossa tutkimme militarisoitunutta kieltä ja sen suhdetta demokratiaan Suomessa. Kriittisesti sotilaalliseen valtaan suhtautuvia ja suomalaista militarismia purkavia tutkimuksellisia näkökulmia esitellään myös tulevassa kokoelmateoksessa *Miksi Suomi rakastaa sotaa?* (Hast & Kotilainen tulossa / 2022). Teos esittelee näkökulmia suomalaiseen militarismiin muun muassa asepalveluksen, sodan historian ja symbolien, sukupuolen ja seksuaalisuuden, toislaajisten eläinten, armeijan työelämäkulttuurin, arjen militarismin merkkien ja kansallisten militarististen myyttien näkökulmista.

Kulunut lausahdus siitä, että osaamme kuvitella maailmanlopun, mutta emme maailmaa ilman sotaa ja asevoimia, paljastaa militarismin vallan. Kriittinen militaristitutkimus on uskallusta ajatella militaristisen, väkivaltaan tukeutuvan normin yli ja ohi. Kriittinen militaristitutkimus uskaltaa myös nostaa esiin ajatuksen yhteiskuntamme monin tavoin aikansaeläneiden militarisoituneiden rakenteiden uudistamisesta. Meidän täytyy uskaltaa kuvitella maailma nykynormien tuolla puolen.

Lähteet

- Aaltola, Mika (2009): *Western spectacle of governance and the emergence of humanitarian world politics*.
Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Aaltonen, Joonas (2021): ”Keskustelu Afganistanin-operaatiosta vasta alkaa”. *Helsingin Sanomat*, 30.8.2021.

- Agyekum, Humphrey Asamoah (2021): "New soldiers on the block: the emergence of disciplined soldier subjects in the Ghana Armed Forces' transformation process". *Critical Military Studies*. DOI: 10.1080/23337486.2021.1891365.
- Ahmed, Sara (2017): *Living a feminist life*. Durham: Duke University Press.
- Banet-Weiser, Sarah & Kate M. Miltner (2016): "#MasculinitySoFragile: culture, structure, and networked misogyny". *Feminist Media Studies*, 16(1), 171–174.
- Barnett, Michael (2011): *Empire of humanity. A history of humanitarianism*. New York: Cornell University Press.
- Basham, Victoria, Aaron Belkin & Jess Gifkins (2015): "What is critical military studies?" *Critical Military Studies*, 1(1), 1–2.
- Basham, Victoria & Sarah Bulmer (2017): "Critical military studies as method: An approach to studying gender and the military". Teoksessa: C. Duncanson & R. Woodward (toim.) *Palgrave international handbook of gender and the military*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 59–72.
- Beier, J. M. (toim.) (2011): *The militarization of childhood: Thinking beyond the global south*. New York: Palgrave Macmillan.
- Belkin, Aaron & Terrell Carver (2012): "Militarized masculinities and the erasure of violence". *International Feminist Journal of Politics*, 14(4), 558–567.
- Bergman Rosamond, Annika & Annica Kronsell (2020): "Cosmopolitanism and individual ethical reflection – the embodied experiences of Swedish veterans". *Critical Military Studies*. DOI: 10.1080/23337486.2020.1784639.
- Bulmer, Sarah & Maya Eichler (2017): "Unmaking militarized masculinity: veterans and the project of military-to-civilian transition". *Critical Military Studies*, 3(2), 161–181.
- Bulmer, Sarah & David Jackson (2016): "'You do not live in my skin': Embodiment, voice, and the veteran". *Critical Military Studies*, 2(1–2), 25–40.
- Bäckgren, Noona (2021): "Salaisessa metsässä". *Helsingin Sanomat*, 4.10.2021. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000008245148.html>, 13.10.2021.
- Caso, Federica (2016): "Sexing the disabled veteran: The homoerotic aesthetics of militarism". *Critical Military Studies*, 3(3), 1–18.
- Caso, Federica (2021): "Settler military politics: On the inclusion and recognition of indigenous people in the military". *International Political Sociology*. DOI: 10.1093/ips/olab026.
- Clossman, Charles (toim.) (2009): *War and the environment. Military destruction in the modern age*. College Station: Texas AM University Press.
- Coole, Diana & Samantha Frost (2010): "Introducing the new materialisms". Teoksessa: D. Coole & S. Frost (toim.) *New materialisms: Ontology, agency, and politics*. Durham & Lontoo: Duke University Press, 1–43.
- Crane-Seeber, Jesse P. (2016): "Sexy warriors: The politics and pleasures of submission to the state". *Critical Military Studies*, 2(1–2), 41–55.
- Cudworth, Erika & Stephen Hobden (2011): *Posthuman international relations. Complexity, ecologism and global politics*. Lontoo: Zed Books.

- Cudworth, Erika & Stephen Hobden (2017): *The emancipatory project of posthumanism*. New York: Routledge.
- Cudworth, Erika & Steve Hobden (2015): "The posthuman way of war". *Security Dialogue*, 46(6), 513–529.
- Darda, Joseph (2019): *Empire of defense: Race and the cultural politics of permanent war*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Daugbjerg, Mads & Birgitte Refslund Sørensen (2017): "Becoming a warring nation: The Danish 'military moment' and its repercussions". *Critical Military Studies*, 3(1), 1–6.
- Dyer, Gwynne (2021): *The shortest history of war*. Exeter: Old Street Publishing.
- Dyvik, Synne L. (2016): "'Valhalla rising': Gender, embodiment and experience in military memoirs". *Security Dialogue*, 47(2), 133–150.
- Dyvik, Synne L. & Lauren Greenwood (2018): *Embodying militarism: Exploring the spaces and bodies in-between*. Lontoo: Routledge.
- Eichler, Maya (2014): "Militarized masculinities in international relations". *Gender in International Relations*, 1, 81–93.
- Eken, Evren (2016): "The un-scene affects of on-demand access to war: Video games, helmet-cam videos, and geopolitics". Teoksessa: C. Hamilton & L. J. Shepherd (toim.) *Understanding popular culture and world politics in the digital age*. Lontoo: Routledge, 137–152.
- Enloe, Cynthia (1988): *Does khaki become you? The militarization of women's lives*. Lontoo: Pandora Press.
- Enloe, Cynthia (2004): *The curious feminist: Searching for women in a new age of empire*. Berkley: University of California Press.
- Enloe, Cynthia (2007): *Globalization and militarism: Feminists make the link*. New York: Rowman & Littlefield.
- Enloe, Cynthia (2014): *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. Berkley: University of California Press.
- Enloe, Cynthia (2015): "The recruiter and the sceptic: A critical feminist approach to military studies". *Critical Military Studies*, 1(1), 3–10
- Enloe, Cynthia (2017): *The big push: Exposing and challenging the persistence of the patriarchy*. Oxford: Myriad Editions.
- González, Roberto J., Hugh Gusterson & Gustaaf Houtman (toim.) (2019): *Militarization: A reader*. Durham: Duke University Press Books.
- Halminen, Laura (2021): "Tuki Afganistanin tytöille ja naisille vain pieni osa Suomen tuesta: Yleisö 'naisten pelastamiselle' on länsimaissa". *Helsingin Sanomat*, 20.8.2021. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000008204084.html>, 10.11.2021.
- Harel-Shalev, Ayelet & Shir Daphna-Tekoah (2020): *Breaking the binaries in security studies. A gendered analysis of women in combat*. New York: Oxford University Press.
- Hast, Susanna (2018): *Sounds of war: Aesthetics, emotions and Chechnya*. Bristol: E-International Relations.
- Hast, Susanna (2019a): "Autopsy of a militarized body: Introducing short documentary 'Nothing too bad'". *Critical Military Studies*, 5(1), 89–93.

- Hast, Susanna (2019b): "Ei niin pelottava asia". Single. <https://open.spotify.com/album/58dajcR2caGOM7iSVONANM>, 10.11.2021.
- Hast, Susanna (2020a): "Synching the martial body: Poetic encounters with Finnish cadets". *Critical Military Studies*. DOI: 10.1080/23337486.2020.1861738.
- Hast, Susanna (2020b): "Walking with soldiers: How I learned to stop worrying and love cadets". *Journal for Artistic Research*, 21. DOI: 10.22501/jar.700528.
- Hast Susanna (2021): "You cannot take war out of the soldier". *Qualitative Inquiry*. DOI: 10.1177/10778004211029834.
- Hast, Susanna & Noora Kotilainen (toim.) (tulossa / 2022): *Miksi Suomi rakastaa sotaa. Kriittisiä katsauksia suomalaiseen militarismiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Higgins, Polly (2010): *Eradicating ecocide. Laws and governance to prevent the destruction of our Planet*. Lontoo: Shephard Walwyn Publishers.
- Hirvonen, Saara (2021): "20-vuotias musliminainen nosti somessa esille intin huivikiellon, saa osakseen uhkailua – oma vapaaehtoinen asepalvelus tyssäsi hijab-huivin käyttökieltoon". *Yle Uutiset*, 22.5.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11943125>, 22.10.2021.
- Hockey, John (2013): "On patrol: The embodied phenomenology of infantry". Teoksessa: K. McSorley (toim.) *War and the body: Militarisation, practice and experience*. New York: Routledge, 93–105.
- Hoikkala, Tommi, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi (2009): *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Howell, Alison (2018): "Forget 'militarization': Race, disability and the 'martial politics' of the police and of the university". *International Feminist Journal of Politics*, 20(2), 117–136.
- Huhtanen, Jarmo (2021): "Esko Aho selittää uutuuskirjassaan Hornet-kaupan "rumaa temppeä" – Näkemys eroaa Elisabeth Rehnin esittämästä". *Helsingin Sanomat*, 20.9.2021. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000008267768.html>, 20.9.2021.
- Häkkinen, Teemu, Miina Kaarkoski & Jouni Tilli (toim.) (2020): *Maanpuolustustahto Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jackson, Susan (2019): "Selling national security: Saab, YouTube, and the militarized neutrality of Swedish citizen identity". *Critical Military Studies*, 5(3), 257–275.
- Jokinen, Arto (2000): *Panssaroitu maskuliinisuus: Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.
- Jukarainen, Pirjo & Sirkku Terävä (2010): *Tasa-arvoinen turvallisuus? Sukupuolten yhdenvertaisuus suomalaisessa maanpuolustuksessa ja kriisinhallinnassa*. Helsinki: Minerva.
- Kiljunen, Kimmo (toim.) (2021): *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*. Helsinki: Into Kustannus.
- Kosonen, Jarkko, Alisa Puustinen & Teemu Tallberg (2019): "Saying no to military service – Obligation, killing and inequality as experienced problems in conscription-based military in Finland". *Journal of Military Studies*, 8, 46–57.
- Kotilainen, Noora (2011a): "Humaania kriisinhallintaa – tai life-style sotaa?". Ulkopoliittinen instituutti/ Helsinki Times. <https://www.fiia.fi/ajankohtaista/humaania-kriisinhallintaa-tai-life-style-sotaa>, 20.11.2021.

- Kotilainen, Noora (2011b): *Humanitarian soldiers, colonized Afghans and invisible enemies*. Fiia Working Paper 82/2011. Helsinki: Ulkopoliittinen Instituutti.
- Kotilainen, Noora (2016): *Visual theaters of suffering. Constituting the western spectator in the age of humanitarian world politics*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kotilainen, Noora (2017a): "Feministinen ja eläinoikeustietoinen ilonpilaajuuksien elämänsentee ja akateemisenä riskinä". *Sukupuolentutkimus*, 30(4), 61–67.
- Kotilainen, Noora (2017b): "Hävittäjät maamme puolustamassa – HX-hävittäjähankkeen markkinointivideoiden tarinat". Teoksessa: T. Tallberg, A. Ojajärvi & T. Laukkanen (toim.) *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 145–180.
- Kotilainen, Noora (2021a): "Kuinka väkivallan ja terrorin mediaesitysten tarkastelu on (maan) puolustustutkimusta?" Teoksessa: J. Koivisto & M. Nousiainen (toim.) *Puolustustutkimuksen vuosikirja*. Riihimäki: Puolustusvoimat, 78–82.
- Kotilainen, Noora (2021b): "Hävittäjäbrändäys, turvallisuusmielikuvat ja sotilaallisten arvojen hegemonia". Teoksessa: K. Kiljunen (toim.) *Raportti uusien hävittäjien hankinnasta*. Helsinki: Into, 383–402.
- Kotilainen, Noora & Saara Jantunen (2014): "Drones, missiles and teddy bears: The crisis of 21st century soldiership". Teoksessa: M. Vuorinen, N. Kotilainen & A.-M. Huhtinen (toim.) *Binaries in Battle: Representations of division and Conflict*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Kouri, Suvi (2018): "Upseerinaisten sukupuolen tekemisen tavat". *Sukupuolentutkimus*, 31(2), 9–22.
- Laakkonen, Simo & Timo Vuorisalo (toim.) (2007): *Sodan ekologia – Nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Helsinki: SKS.
- Laakkonen, Simo, Timo Vuorisalo & Richard Tucker (toim.) (2017): *The long shadows: A global environmental history of the second world war*. Corvallis: Oregon State University Press.
- Maanpuolustuksen suunnittelukunta (2020): *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*.
https://www.defmin.fi/files/5068/Suomalaisten_mielipiteita_ulko-ja_turvallisuuspolitiikasta_maanpuolustuksesta_ja_turvallisuudesta_2020.pdf, 20.9.2021.
- Maanpuolustuskorkeakoulu (2021): Sotapelaamisen avulla luodaan keskustelua ja vuorovaikutusta taktiikan opetuksessa. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu. <https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/-/sotapelaamisen-avulla-luodaan-keskustelua-ja-vuorovaikutusta-taktiikan-opetuksessa>, 23.9.2021.
- Mac Ginty, Roger (2017): "A material turn in international relations: The 4x4, intervention and resistance". *Review of International Studies*, 43(5), 855–874.
- Maiche, Karim & Eeva Puumala (tulossa / 2022): "Kaupunkitilan militarisoituminen arjessa?". Teoksessa: S. Hast & N. Kotilainen (toim.) *Miksi Suomi rakastaa sotaa. Kriittisiä katsauksia suomalaiseen militarismiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Massé, Francis, Elizabeth Lunstrum & Devin Holterman (2018): "Linking green militarization and critical military studies". *Critical Military Studies*, 4(2), 201–221.
- McNeill, William H. (1995): *Keeping together in time: Dance and drill in human history*. Cambridge: Harvard University Press.

- McSorley, Kevin (2013): *War and the body: Militarisation, practice and experience*. New York: Routledge.
- McSorley, Kevin (2016): "Doing military fitness: Physical culture, civilian leisure, and militarism". *Critical Military Studies*, 2(1–2), 103–119.
- Mehta, Sailesh & Prisca Merz (2015): "Ecocide – a new crime against peace?". *Environmental Law Review*, 17(1), 3–7.
- Mitchell, Audra (2017): *'Posthuman security': Reflections from an open-ended conversation*. Bristol: E-International Relations.
- Moore, Lena (2020): *Posthuman war: Race, gender, technology, and the making of U.S. military future*. Cambridge: University of Cambridge.
- Muraja, Tuomas (2021): *Elisabethin enkelit. Suomalaisnaisia rauhaa turvaamassa*. Tampere: Vastapaino.
- Mäki-Rahkola, Anne & Henri Myrntinen (2014): "Reliable professionals, sensitive dads and tough fighters". *International Feminist Journal of Politics*, 16(3), 470–489.
- Nguyen, Nicole (2018): "That's just my own homeland security instinct': Teaching terror in times of war". *Critical Military Studies*, 4(1), 17–33.
- Nieminen, Tommi (2021): "Mitä suomen nuoret sotilaat tekivät Afganistanissa?". *Helsingin Sanomat*, 10.10.2021. <https://dynamic.hs.fi/a/2021/Tukikohta/>, 10.10.2021.
- Partis-Jennings, Hannah (2020): "A pint to remember: The pub as community militarism". *Critical Military Studies*. DOI: 10.1080/23337486.2020.1750261.
- Protevi, John (2013): "Affect, agency, and responsibility: The act of killing in the age of cyborgs". Teoksessa: K. McSorley (toim.) *War and the body: Militarisation, practice and experience*. New York: Routledge, 128–137.
- Puolustusministeriö (2020): *Puolustushallinnon viestintästrategia*. Helsinki: Puolustusministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162632/Puolustusministeri%C3%B6n%20viestint%C3%A4strategia_FI.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 10.10.2021.
- Puolustusvoimat (2017): Yleinen palvelusohjesääntö. https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2258487/PEVIESTOS_YLPALVO+2017/3684dac2-c7ac-4d93-b792-34649f6e2f5d/PEVIESTOS_YLPALVO+2017.pdf, 10.11.2021.
- Puolustusvoimat (2018): Puolustusvoimien energia- ja ilmasto-ohjelman 2018–2021 tavoitteet ja toimenpiteet. https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2267766/PEVIESTOS_SST_Energia-ja-ilmasto-ohjelma_2018/461258cd-c1d3-4ca1-9304-5db336bf6932/PEVIESTOS_SST_Energia-ja-ilmasto-ohjelma_2018.pdf, 10.10.2021.
- Schrader, Benjamin (2019): *Fight to live, live to fight: Veteran activism after war*. New York: Suny Press.
- Short, Damien (2016): *Redefining genocide. Settler colonialism, social death and ecocide*. Lontoo: Zed Books.
- Strand, Sanna & Joakim Berndtsson (2015): "Recruiting the 'enterprising soldier': Military recruitment discourses in Sweden and the United Kingdom". *Critical Military Studies*, 1(3), 233–248.
- Strand, Sanna & Katharina Kehl (2019): "A country to fall in love with/in": Gender and sexuality in Swedish Armed Forces' marketing campaigns". *International Feminist Journal of Politics*, 21(2), 295–314.

- Suopanki, Kaisu (2021): "Syyttäjä vaatii rangaistusta kriisinhallintajoukon henkilöstöpäällikölle, joka nimitti naispuolisia alaisia 'kapakkahuoraksi', 'pikku missiksi' ja '***tun idiootiksi'". *Yle uutiset*, 1.10.2021. https://yle.fi/uutiset/3-12124086?fbclid=IwAR28muXN9cuvbS-OP-2l2wLxFmcJ-aj_u7etAobrKp1gkB94q7nI5UcUOL4, 1.10.2021.
- Sylvester, Christine (2013): *War as experience: Contributions from international relations and feminist analysis*. Lontoo: Routledge.
- Tallberg, Teemu (2009): *The gendered social organisation of defence: Two ethnographic case studies in the Finnish Defence Forces*. Helsinki: Hanken School of Economics.
- Tallberg, Teemu, Johanna Valenius, Anders Ahlbäck, Ville Kivimäki & Jarna Soilevuo Grønnerød (2008): "Men, militaries and civilian societies in interaction". *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 3(2), 85–98.
- Tammi, Iida-Maria, Susanna Hast & Noora Kotilainen (tulossa / 2022): "Sota ja posthumanismi – yli ihmisen kategorian". Teoksessa: S. Hast & N. Kotilainen (toim.) *Miksi Suomi rakastaa sotaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tepora, Tuomas (2015): "Mikä tekee 'sota-ajasta' muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen". *Ennen ja nyt*, 15(2).
- Tidy, Joanna (2015): "Forces saucers and eggs for soldiers: Food, nostalgia, and the rehabilitation of the British military". *Critical Military Studies*, 1(3), 220–232.
- Tu, Thuy Linh Nguyen (2021): *Experiments in skin: Race and beauty in the shadows of Vietnam*. Durham: Duke University Press.
- Tölli, Kaisa-Maria (2018): *Häiriö! Nainen intissä*. Jyväskylä: Docendo.
- Valtonen, Anu (2014): "The thrill of dark tourism". Teoksessa: M. Vuorinen, N. Kotilainen & A.-M. Huhtinen (toim.) *Binaries in battle. Representations of division and conflict*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2–15.
- Väyrynen, Raimo (toim.) (2020): *Rauhantutkimus kautta vuosien*. Helsinki: Into.
- Whitmore, Lucie & Laura Harrison (2021): "Beyond the can(n)on: What is 'war through other stuff'?" *Critical Military Studies*, 7(4), 361–366.
- Wilcox, Lauren (2015): *Bodies of violence: Theorizing embodied subjects in international relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilcox, Lauren (2016): "Embodying algorithmic war: Gender, race, and the posthuman in drone warfare". *Security dialogue*, 48(1), 11–28.
- Withers, D-M (2020): "Wounding poppies: Hyper-commemoration and aesthetic interventions". *Critical Military Studies*, 6(3–4), 429–433.
- Wolfe, Cary (2010): *What is posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Young, Iris Marion (2003): "The logic of masculinist protection: Reflections on the current security state". *Journal of Women in Culture and Society*, 29(1), 1–25.
- Zalewski, Marysia (2017): "What's the problem with the concept of military masculinities?". *Critical Military Studies*, 3(2), 200–205.
- Åhäll, Linda & Thomas Gregory (toim.) (2015): *Emotions, politics and war*. New York: Routledge.